

ÇOKLU KRİZLER DÖNEMİNDE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARINDA YENİ YAKLAŞIMLAR¹

New Approaches in Climate Change Policies in the Era of Poly-Crises

Ebru Voyvoda*

Geliş Tarihi / Received: 4 Mart 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 1 Nisan 2025

Voyvoda, Ebru. (2025). "Çoklu Krizler Döneminde İklim Değişikliği Politikalarında Yeni Yaklaşımlar". Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 88, (Güz 2024), ss: 37-54

37

Öz

Küresel ekonomi, 2008-09 krizinden bu yana, son jeo-politik ve iklim/ekolojik krizlerle çok boyutlu bir nitelik kazanan kalıcı zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik kırılganlıklar, artan eşitsizlikler ve iklim değişikliği riskleri, özellikle iklim politikalarının artık sosyo-ekonomik politikaların merkezinde yer aldığı ABD ve AB gibi gelişmiş ekonomilerde yeni politika yaklaşımlarını gerekli kılmıştır. ABD’de Biden hükümeti tarafından hayata geçirilen politikalar, AB’de ise AB Yeşil Mutabakatı ile tanımlanan bu yeni iklim rejimi, bu ülke gruplarında yeni sanayi politikası, yapısal dönüşüm için özel programlar ile tasarlanmış görünmektedir. Kuşkusuz bu durum, Türkiye gibi çevre ülkeler açısından önemli belirsizlikler ve zorlukları da beraberinde getirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yeşil mutabakatlar, iklim değişikliği, yapısal dönüşüm.

Abstract:

Since the aftermath of the 2008-9 crisis, the global economy has been defined by persistent challenges that have taken on a multidimensional nature. Economic vulnerabilities, rising inequalities, and climate change risks have recently been exacerbated by geopolitical tensions

* Prof. Dr., ODTÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, voyvoda@metu.edu.tr, Orcid numarası: 0000-0001-6887-5047

Prof. Dr., METU, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, voyvoda@metu.edu.tr; Orcid number: 0000-0001-6887-5047.

and ecological crisis. Such poly-crises environment, especially at the center of the global capitalist system necessitated new policy approaches, where climate policies now lie at the core of socio-economic strategies. In the U.S., these new policies have been implemented under the Biden administration, while in the EU, they are framed by the European Green Deal. The emerging climate regimes in these regions appears to be designed with new industrial policies and special programs for structural transformation. Undoubtedly, this situation brings significant uncertainties and challenges for peripheral countries like Turkey.

Key Words: Green deals, climate change, structural transformation.

Giriş

Uzun bir süredir, özellikle 2008-9 küresel krizinden bu yana dünya ekonomileri ve toplumlarının içinden geçtiği süreci bir “çoklu kriz hali” ya da “geçiş dönemi” olarak tanımlıyoruz. Kuşkusuz bu “çok boyutlu” ve “iç-içe geçmiş” kriz halinin en önemli bileşenlerinden birini “ekonomik boyut” oluşturuyor. Zira 2008-9 küresel krizinden bu yana yaşanan dönem, düşük büyüme oranları ve özellikle önemli merkez ekonomiler için “resesyonun dönüşü” olarak tecrübe ediliyor. Bununla birlikte küresel ekonomi, özellikle 2008-9 küresel krizi öncesi döneme kıyasla artık daha düşük büyüme oranlarının yanında bağlantılı olarak üretkenlik artışlarında zayıflama, düşük reel yatırım oranları, süreklilik gösteren ve yüksek işsizlik oranları, düşük reel ücretler, özellikle merkez ekonomilerde uzun dönemli azalan ücret payları ve pek çok çevre ekonomisi için yüksek enflasyon ve yüksek borçluluk ile tanımlanıyor.

Farklı coğrafyalarda savaşlar, jeo-politik gerilimler, “çok taraflılık”tan “çok kutupluluk” ve “parçalanmışlık”a yönelen küresel sistem ile giderek artan “belirsizlikler” ile “derinleşen çelişkiler” altında, bugün vardığımız noktada “küreselleşme dönemi”nin sonunun gelip gelmediğini tartıştığımız bir nokta. Bununla birlikte yine geniş coğrafyalarda temel ihtiyaçların (gıda güvenliği, enerji güvenliği, sosyal koruma, iklim değişikliği karşısında dirençli olma) karşılanmasında yaşanan önemli zorluklar var olan eşitsizlikleri derinleştiren ve yeni eşitsizlikler üreten bir sistemin kısıtlarını vurguluyor.

Bununla birlikte özellikle iklim değişikliği ve ekolojik yıkım tehdidi, bu “çoklu kriz” halini aynı zamanda bir varoluşsal kriz haline dönüştürüyor.² İklim değişikliği konusunda atılacak adımların küresel düzeyde, iş birliğine dayalı ve zaman kaybetmeden atılmasının gerekliliği ise tüm bu çok katmanlı eşitsizlikler altında yeni zorluklar tanımlıyor.

Bu yazıda bu genel çerçevede altında, son dönemde oluşturulan ve özellikle merkez ABD ve AB ekonomilerinde ortaya konan “yeni yeşil mutabakatlar” çerçevesinde tartışılan ve bu tartışmaların belirli ölçülerde etkilediği

politikalar ile belirlenen “iklim değişikliğine yeni yaklaşımlar” ele alınacaktır. Bu yeni yaklaşım(lar) altında düzenlenip hayata geçirilen politikaların sadece iklim değişikliğinin yarattığı tehditlere değil, aynı zamanda bu “çoklu kriz” haline küresel sistem içerisinde ve onu dönüştürerek cevap verme amacı taşıdığı tartışılacaktır. Burada özellikle ABD ve AB’de üretkenlik ve büyüme krizi başta olmak üzere bu “çok boyutlu kriz” hali karşısında üretilen yeni yaklaşımların arka planı özetlenecek ve politikaların özellikle diğer çevre ekonomilere yansımaları konusunda da kısa bir değerlendirme sunulacaktır.

Çoklu Boyutlu Krizler, İklim Değişikliği

Dünya Bankası Ocak 2025 *Küresel Ekonomik Görünüm (Global Economic Prospects)* Raporu, 2024 için yüzde 2.7 civarında tahmin edilen küresel ekonomi için büyüme oranının 2025 ve 2026 yıllarında da aynı düzeyde gerçekleşeceğini öngörmektedir. Paralel olarak IMF Ocak 2025 *Dünya Ekonomik Görünüm (World Economic Outlook)* Raporu da 2024 yılı için yüzde 3.2 olarak güncellediği ve 2025 ve 2026 yılları için yıllık ortalama yüzde 3.3 olarak tahmin ettiği büyüme oranlarının küresel ekonomi için “geleneksel” olarak kabul edilen yüzde 3.8’in oldukça altında kaldığını vurgulamaktadır.³ Şekil 1, aslen küresel ekonomik büyümedeki bu zayıf görünümün uzun dönemli bir eğilimin sonucu olduğunu göstermektedir.⁴ Şekilde toplam küresel katma değer (reel gayrisafi yurtiçi hâsıla) büyüme oranları 1960-2023 dönemi için sunulmakta, 1960’dan başlamak üzere her on yıl için yıllık ortalama reel büyüme oranı (%) da yatay çizgi ile belirtilmektedir. Şekilden 1960’dan bu yana her on yıllık zaman dilimi için eğilimin daha düşük büyüme oranları yönünde olduğu izlenebilir. Küresel ekonomi giderek daha düşük büyüme oranları ile tanımlanmaktadır ve bozulan bölüşüm ilişkileri altında toplumsal mutabakatın devam edebilmesinin koşulları giderek zorlaşmaktadır.

Teknolojik değişim ve bu değişimin yol açtığı üretkenlik artışları iktisatta büyümenin temel kaynağı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım altında düzenlenen Şekil 2, 1990’dan bu yana, özellikle merkez ekonomiler (G7 ve OECD) için (reel katma değer in toplam istihdama –çalışılan saat– bölünmesi ile elde edilen) emek üretkenliği artış oranlarını vermektedir. Şekil 1’de tespit edilen küresel büyüme oranlarındaki uzun dönemli düşüşe paralel olarak Şekil 2, emek üretkenliği artış oranlarının 2008-9 küresel krizinde en düşük seviyeye ulaştığını, bu noktadan sonra ise kriz-öncesi döneme kıyasla son derece düşük bir düzeyde kaldığını göstermektedir. 2020-21 Covid-19 pandemisi döneminde çok sayıda kişinin işsiz kalması kısa dönemli bir sapmaya yol açsa da şekilden küresel ekonomide bir “üretkenlik tıkanması” yaşandığını vurgulamak mümkündür.

Küresel ekonomik büyümedeki bu zayıf görünümün küresel ticaret ilişkilerinde de net bir şekilde yansıdığını tespit etmek mümkün. 2008-9 küresel krizi sonrası dönemde küresel mal ve hizmet ticaretindeki büyüme sistemik olarak küresel hâsıla büyümesinin altında seyretmişti. 2023 yılı ise pozitif ekonomik büyümeye karşın küresel mal ticaretinde bir küçülmenin yaşandığı yıl olarak tarihe geçti. Küresel mal ticaretinde yaşanan bu küçülme 2024 yılında telafi edilmiş görünse de ticaret politikalarında son dönemde yaşanan gelişmeler küresel ticaretin yakın dönemde eski dinamğine kavuşmasının oldukça zor olduğuna işaret ediyor. Zira ABD’de Kasım 2024 Başkanlık seçimlerini kazanan Trump yönetimi, aynı yönetim altında ilk dönemde (2018) başlatılan ve Biden yönetimi tarafından belirli sektörlerde devam ettirilen “ticaret savaşı” politikalarının 2025’de yeni geniş kapsamı bir başka düzeye taşınması bir yandan “çok kutuplu yeni düzen” tartışmalarını besliyor. Diğer yandan bu gelişmeler, dünya mal ve hizmet ticareti hacimlerinde ve ekonomik büyümede yavaşlama altında bu yeni küresel düzenin “çoklu kriz” hali karşısında oluşturabileceği politikalar açısından da önemli tartışmaları beslemekte.

İklim değişikliği ve ekolojik yıkım ise yer sistemlerindeki dengeler ve insan toplumları için oluşturduğu tehditler dolayısı ile “çoklu krizler” dönemi olarak tanımladığımız dönemin en önemli sorununu oluşturuyor. İklim değişikliği konusunda en önemli bilimsel yol gösterici olan Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli’nin (*International Panel on Climate Change*, IPCC) 2022-23 yılında yayınlanan son sentez raporu, 2015 Paris Anlaşması ile uyumlu olarak sıcaklık artışlarının (sanayi devrimi öncesi döneme göre) acil bir şekilde 1.5 derece ile sınırlanması gerektiğini vurgulamaktaydı. Hâlbuki yeryüzü ortalama sıcaklık artışı 1.2 dereceyi buldu ve 2024 yılı uzun dönemde en sıcak yıl olarak kaydedildi. Bu sıcaklık artış rekorlarının sürekli kırılması ile birlikte 1.5 derecenin kalıcı artış olarak kaydedilebileceği bu konuda yapılan en önemli tartışmalardan biri.⁵ Giderek artan ve 2023 yılında 37,4 milyar metrik tona ulaşan küresel karbondioksit (CO2) salımları ve yine 2023 yılı için 53,0 milyar metrik tona ulaştığı tahmin edilen sera gazı salımları 1.5 derece ile uyumlu senaryoların hayata geçirilmesinin ne kadar kritik olduğunu vurgulayan en önemli göstergeler. Özellikle CO2 salımları başta olmak üzere bu salımların hızla azaltılması, iklim felaketlerinin kısmen de olsa önlenmesi için gerek ve acil koşul olarak öne çıkıyor.

Bu doğrultuda, özellikle 2019 Aralık ayında açıklanan AB Yeşil Mutabakatı (EU Green Deal) çerçevesinde ilan edilen “2050’de Avrupa’yı iklim-nötr kıta yapma amacı” doğrultusunda açıklanan Net Sıfır 2050 hedefi, farklı yıl ve farklı düzeylerde bağlayıcılık içerse de bugün küresel karbon salımlarının yaklaşık yüzde 82’sinden sorumlu 107 ülke tarafından paylaşıyor.⁶

Net Sıfır patikalarının hayata geçirilmesi, bugün var olan teknolojilerin yanında gelecekte yaygın olarak kullanılabilir hale gelmesi beklenen yeni teknolojilerin de (yeşil hidrojen, karbon tutma depolama, karbon uzaklaştırma teknolojileri, vs.) katkısı ile 19. yüzyıl sanayi devriminden bu yana giderek artan karbon salımlarını hızla sıfıra doğru azaltılmasını anlamına geliyor. Bu doğrultuda Net Sıfır patikalarının temel bileşenlerini,

- Birincil enerji talebinde azalma, enerji verimliliği katkısı,
- Özellikle CO2 salımlarında en büyük paya sahip elektrik üretiminin karbonsuzlaştırılması,
- Paralel olarak enerjinin nihai kullanımında fosil yakıtlardan elektriğe kayış (elektrifikasyon),
- Karbon tutma ve depolama ile genel olarak karbon uzaklaştırma teknolojilerinin hayata geçirilmesi,
- Teknolojik dönüşüm ve enerji verimliliğine yüksek yatırım,

olarak belirlemek mümkün. Tüm bu teknolojik dönüşümün iklim hedeflerinin gerektirdiği hızda hayata geçirilmesini sağlayacak şekilde “karbonun sosyal maliyetinin sisteme entegrasyonu” iklim değişikliğinin var olan eşitsizliklere yeni katmanlar ekleyeceği beklenen etkilerinin en aza indirgenmesi açısından en kritik politika aracı olarak vurgulanmakta. Gerek küresel düzeyde ülkeler-arası, gerekse ülke içi toplumsal kesimler arası yaşanan ve giderek derinleşen çok boyutlu eşitsizlikler, kuşkusuz bir yandan iklim değişikliği etkilerinin eşitsiz yaşanmasına neden oluyor. Diğer yandan iklim değişikliği etkileri bu eşitsizlikleri besliyor ve yeni boyutlar ekliyor (Eastin, 2018; Hamann, vd. 2018; Zahnow vd., 2025). Örneğin, iklim değişikliği etkileri karşısında kırılgan gruplar aynı zamanda pek çok ülkede en düşük gelir grupları. Küresel düzeyde ise iklim değişikliği karşısında ulusal hedefler doğrultusunda politikaların hayata geçirilmesi konusundaki en büyük engel gerek borçluluk gerekse gelir/servet eşitsizliği dolayısı ile politika üretim kapasitesi son derece sınırlı ülkeler. Bu ülkeler aynı zamanda iklim değişikliğinin etkilerini de en ağır olarak yaşayacak olan Güney Asya, Sahra-altı Afrika’sı, Latin Amerika ülkeleri.⁷ Kuşkusuz teknoloji/sanayi politikalarının, özellikle enerji dönüşümünü destekleyecek şekilde yeniden yapılandırılması ve başta fosil yakıtlar olmak üzere doğal kaynak kullanımı ile ekonomik büyümenin ayrıştırılması için kapsamlı stratejiler geliştirilmesi gereksinimi, bugün küresel ekonomik sistemin tarihsel olarak sanayi devriminden bu yana “yaratığı” sistemik sorununun en kapsayıcı zorluğuna işaret ediyor.

İklim Değişikliği Politikalarında Yeni Yaklaşımlar: Yeşil Mutabakatlar ve Ötesi

Bu çerçeve altında küresel ekonomik sistemin merkez ülkelerinin (özellikle ABD ve AB) yeni iklim rejimlerini ve bu rejimleri hayata geçirmeyi hedefleyen politikalarını, bugün gelinen noktada sadece insan toplumları ve diğer canlılar için varoluşsal iklim krizine bir cevap olarak değerlendirmemek gerekiyor. Aksine bu politikaları, aynı zamanda küresel sistemin içinden geçtiği “çoklu kriz” döneminde sistemi yeniden yapılandırmak ve yeni bir birikim ve büyüme rejim dinamiğine geçişi sağlamak üzere ortaya konan bir çaba olarak yorumlamak önemli. Böylece gerek ABD gerek AB, gerekse Çin’de ortaya konan politikaların geniş çerçevesinin yakın tarihin en kapsamlı yapısal dönüşümüne işaret ettiğini anlamak ve bu dönüşümün olası etkilerini değerlendirmek mümkün olabilir.

Türkiye’de özellikle AB Yeşil Mutabakatı ve Türkiye’ye etkileri bir süredir yoğun olarak tartışıldığı için bu politikalar genel olarak AB ve AB Yeşil Mutabakatı ile ilişkilendiriliyor olsa da “yeni yeşil mutabakat” tartışmalarını aslen 2008-9 küresel krizi sonrasında ABD ve AB’de ortaya çıkan siyasi hareketliliğin bir sonucu olarak ortaya çıktığını hatırlamak gerekir. Zira bu siyasi hareketlerin önerdiği politika çerçevesi, bu dönemde “yeni yeşil mutabakat” olarak adlandırıldı ve bu hareketin başlattığı tartışmalar gerek ABD gerekse AB’de daha sonra hükümetlerin izlediği yeni iklim politikalarını da belirli ölçülerde etkiledi. Dolayısı ile yeni yeşil mutabakatlar, 2008-9 küresel krizi sonrası dönemde özellikle ABD ve İngiltere’de sol siyaset (ABD’de Demokrat Parti’nin ‘radikal’ sol kanadı ve sendikalar ile İngiltere’de dönemin İşçi Partisi ve sendikalar) tarafından sahiplenilen ve bu dönemde yoğun tartışmalar ile gündemde tutulan yeni bir siyasi yaklaşım olarak ortaya çıktı.

İngiltere’de 2008 yılında Yeni Ekonomi Vakfı (*New Economics Foundation*) tarafından yayınlanan “Yeni Yeşil Mutabakat” metni, temel olarak küresel ekonominin kredi genişlemesine bağlı finansal kriz, iklim krizi ve enerji (petrol) fiyatlarında yükseliş ile tanımlanan bir “üçlü kriz” içerisinde olduğunu tespit ediyordu.⁸ Raporda öncelikle 2008-9 küresel krizinin temel nedeni olarak aşırı serbestleşmiş finansal piyasaların yarattığı artan borçluluk ve spekülasyon olarak belirlemektedir. Riskli davranışların ve borçluluğun aşırı büyümesi küresel düzeyde finansal balonların oluşmasına sebep olmuş, en sonunda da küresel finansal piyasalarda çöküşe yol açmıştı. Bu kriz, küresel ekonomiyi sarsarken emtia fiyatlarında, özellikle petrol fiyatlarında da aşırı dalgalanmalara sebebiyet vermiş, fosil yakıtlara aşırı bağımlı küresel ekonomide bu durum, büyümenin daha da yavaşlamasına sebep olmuştu. Rapor, bu üçlü krizin neden olduğu sosyo-ekonomik problemler karşısında,

özellikle finansal sistemin yeniden yapılandırılmasını ve kamu öncülüğünde yürütülen enerji dönüşüm politikalarının merkeze alındığı bir yeniden yapılanmayı önermekteydi. Bu yaklaşım, 1929 Büyük Buhranı sonrasında 1932’de ABD’de başkan seçilen Franklin D. Roosevelt’in “Yeni Mutabakat” (*New Deal*) reform programından ilham aldığı ve özellikle kriz dönemlerinde kamu öncülüğünde ekonomik müdahale, büyük ölçekli kamu yatırımları, istihdam yaratma ve sosyal reform öncelikli politikalar altında uzun vadede istikrar ve dayanıklılık için politikalar önerdiği için “Yeni Yeşil Mutabakat” olarak adlandırılmıştır.⁹

Yeni Ekonomi Vakfı tarafından yayınlan “Yeni Yeşil Mutabakat” metninin gerek İngiltere, gerekse küresel düzeyde farklı boyutlar içeren problemlere ortak bir bakış altında yanıt arayan politika ve araştırma raporlarına temel teşkil ettiği söylenebilir (örneğin Babier, 2010; Kapoor and Oksnes, 2011; UNEP, 2009). Aşıcı ve Bünül (2012), bu ortak bakışın temel hedeflerini özetlerken özellikle iklim değişikliği hedefleri ile uyumlu şekilde küresel düzeyde ekonomilerin fosil yakıt bağımlılıklarının azaltılması, sürdürülebilir kaynak kullanımının teşviki ve merkez ve çevre ekonomileri arasındaki “sermaye açığı” ya da “teknoloji açığı” olarak ifade edilen eşitsizliğin giderilmesi bileşenlerine dikkat çekmektedir. Bu çerçevede “Yeni Yeşil Mutabakat”lar, dönüşümün merkezine enerji, ulaşım, inşaat ve ana metal sektörlerini koymakta ve bu sektörlerde büyük ölçekli kamu yatırımlarının gerekliliğini savunmaktadır. Yeşil teknolojilerde ve enerji verimliliğindeki gelişmeler bir yandan nitelikli istihdam sağlayacak, diğer yandan da ekonomilerin ihtiyaç duyduğu büyümeyi destekleyecektir. Bunun yanında dijital altyapıların yeşil dönüşümü destekleyecek şekilde kullanılması da temel hedefler arasında sayılmaktadır.

Bu tartışmaların ardından İngiltere’de Mart 2019’da İşçi Partisi (*Labor Party*) üyeleri, partiye bu yaklaşımı benimsetmek amacı ile “Yeni Yeşil Mutabakat İçin İşçi (Partisi)” (*Labour for a Green New Deal*) isimli bir taban hareketi başlattı ve İşçi Partisi’nin 2019 yılı konferansında Yeni Yeşil Mutabakat önergesi sunuldu. Hareketin hedefleri arasında yeşil iş garantisi, kamu mülkiyetinin genişletilmesi, sanayinin demokratik kontrolü ve büyük ölçekli kamu altyapı yatırımları bulunuyordu. Temel olarak “yeşil Keynesçilik” ilkesine dayanan ve “yeşil bir sanayi devrimi” gerekliliğini vurgulayan bu önerge, özellikle sendikaların da desteği ile “İklim ve Ekonomik Adalet için Sosyalist Politikalar için Manifesto” olarak tartışmaya açıldı.¹⁰ Eylül 2019’da aynı yılın sonunda gerçekleşecek seçimler öncesinde Jeremy Corbyn liderliğindeki İşçi Partisi’nin seçim programına da büyük ölçüde yansıdığı tespiti yapılabilir.

Bu yaklaşım, 2019 Şubat ayında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) temsilci Alexandria Ocasio-Cortez ve senatör Edward Markey tarafından önerilen ve Demokrat Parti'nin "radikal" kanadı ve sendikalar tarafından desteklenen "Yeni Yeşil Mutabakat için Önerge" (*Resolution Recognizing the Duty of the Federal Government to Create a Green New Deal*) başlığı altında ABD'de gündeme gelmiştir. 117. Kongre'de yasa tasarısı olarak önerilen mutabakat çerçevesi ve politikalar bu dönemde ABD'de de yoğun olarak tartışmaya açıldı.¹¹ Tasarı, temel olarak iklim değişikliği ile mücadele ederken sosyo-ekonomik adaleti teşvik etmeyi amaçlayan kapsamlı bir strateji ortaya koymaktaydı. Dahası, tasarı, ABD halklarının büyük bölümü için temel gereksinimlerin (temiz hava, temiz su, sağlıklı gıda, barınma, ulaşım, eğitim ve sağlık) karşılanamadığı vurgusu yapmakta ve bu duruma yol açan sistemik eşitsizlikler ile ekonomik durgunluk ve iklim krizini bir arada ele alan bir yaklaşımı savunmaktaydı. Böylece geçmişteki "Yeni Mutabakat" ve II. Dünya Savaşı dönemlerinde olduğu gibi "kriz dönem"lerine atıfla kamu öncülüğünde büyük çaplı yatırımların başı çektiği bir on yıllık seferberlik planı önerilmekteydi. ABD "Yeni Yeşil Mutabakat için Önerge"sinin temel hedefleri arasında sera gazı emisyonlarını net sıfıra indirmek, kamu yatırımları yoluyla milyonlarca yüksek ücretli iş yaratmak, temiz hava ve suya erişimi sağlamak ve iklim değişikliğinden en çok etkilenen toplumlara öncelik vererek adaleti teşvik etmek yer almaktadır. Tasarı, altyapının yenilenmesi, temiz enerjiye geçiş, ulaşım sistemlerinin dönüştürülmesi ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının benimsenmesi gibi başlıklar altında politikalar önermekte ve on yıllık dönem boyunca tüm bu süreçlerin kapsayıcı ve adil bir şekilde yürütülmesini öngörmektedir.

2019 yılında ABD ve İngiltere'de "manifesto" niteliği taşıyan metinler ile tartışmaya açılan bu yaklaşım, temel olarak iklim hedefleri ile uyumlu, yeni nesil sanayi ve enerji değişim politikalarını tasvir ediyor ve "yeni yeşil sanayi devimi" öneriyordu. Diğer yandan çok boyutlu ve derinleşmiş sosyo-ekonomik eşitsizliklere dikkat çekiliyor ve bu yeni politikaların hayata geçirilmesinin "temel haklar" bağlamında ele alınması gereği vurgulanıyordu. Böylece geniş kapsamlı ve çok boyutlu sosyo-ekonomik eşitsizlikler karşısından "adalet" ve "eşitlik" sağlanması için dönüşümün ortaya konmasının gerekliliği tartışmaya açılıyordu. Örneğin, "herkes için temiz hava-suya erişim, iklim değişikliği karşısında direnç geliştirme kapasitesine sahip olmak, sağlıklı gıdaya erişim, nitelikli barınma ve ulaşım, sürdürülebilir çevreye sahip olma hakkı"nın tanınması vurgulanırken, diğer yandan da somut olarak kısa-orta-uzun vade için "çevre ile uyumlu ve fosil yakıt bağımlılığı azalmış toplu konut politikaları", "iklim uyumlu gıda ve tarım politikaları", "elektrikli araçlar

ile toplu taşıma politikaları” öneriliyordu. Kamu öncülüğünde harekete geçirilecek politikalar sadece yatırım politikaları değil, özellikle enerji, ulaşım gibi kritik sektörlerde bizzat kamu mülkiyeti ve kamu üretim gücünün yeniden tanımlanması yaklaşımı benimseniyordu. Böyle bir dönüşüm, özellikle sanayi, enerji ve tarım sektörlerinde gereksinim duyulan kaynakları sağlayabilecek ve on binlerce yeni, nitelikli iş olanakları yaratacaktı. Devletin yatırımcı rolü kadar özellikle enerji, ulaşım gibi kritik sektörlerde üretim, dağıtımın kamulaştırılması da bu siyasetin gündeme getirdiği önemli tartışmalardan biri olarak değerlendirilmelidir.

Temel olarak “manifesto” niteliği taşıyan bu siyasi yaklaşım, iklim hedefleri altında kritik sektörlerin belirlenmesini ve bu çerçevede oluşturulan ve ekonomik, sosyal ve çevre hedefleri doğrultusunda “temel haklar”ın gerçekleşmesini hedeflemekteydi. İzleyen süreçte önerilen politikaların hayata geçirilmesi için yeterli siyasi destek sağlanmış olsa da “Yeni Yeşil Mutabakat” tartışmalarının gerek ABD gerekse AB’de yapısal dönüşüm ve yeni iklim politikalarının çerçevesinin oluşturulmasında bir “taban” hareketi olarak da önemli rol oynadığı iddia edilebilir.¹² Bununla birlikte yeni yeşil mutabakat yaklaşımı çerçevesinde devletin ekonomide daha büyük rol üstlenmesi gerektiği vurgulanmış olsa da bunu büyüme odaklı ve geniş anlamda kapitalist sistem içerisinde gerçekleştirmeyi amaçladığı ölçüde bir “yeşil” Keynesyen sosyal demokrat program (Pettifor, 2019; Bloomfield ve Stewart, 2020; Luke, 2021) ya da “kalkımcı çevrecilik” (Kim ve Thurbon, 2015; Thurbon ve Mathews, 2022) olarak değerlendirilmiştir.

ABD’de 2021’de açıklanan Biden İklim Planı (Biden Climate Plan) ile başlayan ve özellikle Covid-19 pandemisinin etkileri karşısında oluşturulan politika önlemlerini de içererek şekillenen hükümet politikalarını bu tartışmalar altında oluşan ve sadece iklim değişikliği tehdidi karşısında değil ama kapsamlı ve “çoklu krizler” karşısında oluşturulan politikalar olarak değerlendirmek gerektiğini bir kez daha vurgulayalım. ABD’de bu dönemde hayata geçirilen kapsamlı politikalar arasında sayılan 2021 tarihli Biden İklim Politikası’nın yanında, Amerikan Kurtarma Planı (*American Rescue Plan*), Amerikan İşler Planı (*American Jobs Plan*), Amerikan Aileler Planı (*American Families Plan*), Altyapı Yatırımları ve İstihdam Programı (*Infrastructure Investment and Jobs Act*), Yarı İletkenler için Yararlı Teşvik Programı (*Creating Helpful Incentives to Produce Semiconductors – CHIPS & Science Act*) gibi programlar, bu politikaların hedef ve kapsamlarının genişliği konusunda fikir verici olacaktır. Bu dönemde ABD’de art arda oluşturulan ve süreklilik oluşturacak bir şekilde hayata geçirilen politikalar, kapsamlı bir

perspektiften “yapısal dönüşüm”ü gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Burada bir yandan pandemi gibi şoklar ve belirsizlikler karşısında alınan ekonomik tedbirler, diğer yandan da işsizlik, küresel tedarik zincirlerinde aksamalar, artan eşitsizliklerin yol açtığı toplumsal sorunlar (örneğin enerji yoksulluğu), kritik sektörlerin ticaret ve diğer politikalar yolu ile korunması ve desteklenmesi ve bu dönüşüm için gerek duyulan inovasyon politikalarının oluşturulması söz konusudur. Ağustos 2022’de yayınlanıp uygulamaya geçirilen Enflasyonu Düşürme Programı (*Inflation Reduction Act, IRA*)¹³ her ne kadar pandemi sonrası dönemde artan enflasyon karşısında alınacak önlemleri içereceği izlenimi verecek şekilde isimlendirilmiş olsa da aslen Biden hükümeti tarafından “ekonomik krize yanıt olarak büyümeyi destekleyecek iklim politikası” olarak tanımlanmıştır (Bang, 2024). IRA, öncelikle yenilenebilir enerji, elektrikli araçlar, batarya üretimi gibi iklim ve enerji dönüşümü açısından kritik sektörlerde yerli üretimi teşvik ve yerli tedarik zincirlerinin oluşturulması için kamu yatırımları, vergi teşvikleri ve sübvansiyonları hayata geçirmiştir. IRA, temel olarak Çin’in bu sektörlerde ve temiz enerji tedarik zincirlerindeki lider konumu karşısında ABD’de bir yapısal dönüşüm planı olarak da tasarlanmıştır ve ABD tarihinin en kapsamlı iklim ve sanayileşme için yatırım programı olarak hayata geçirilmiştir.

Avrupa’da ise Aralık 2019’da AB Komisyonu tarafından sunulan AB Yeşil Mutabakatı¹⁴, Nisan 2021’de onaylanan İklim Kanunu ve AB Yeşil Mutabakatının Politika Çerçevesi’ni oluşturan mevzuatları içeren “Fit for 55” Paketleri, bu coğrafyada yeni iklim ve büyüme rejiminin kapsamını belirlemektedir. AB Yeşil Mutabakatı temel olarak kıtanın 2050’de Net Sıfır salım hedefi ile belirlenen iklim-nötr kıta olma amacını ve bu amaç doğrultusunda ekonomik büyüme ile (doğal) kaynak kullanımı arasındaki ayrışmayı gerçekleştirecek politika bileşenlerini ortaya koymaktadır. Mutabakatı hayata geçirecek politikaların mevzuatı ise son derece geniş bir perspektiften pek çok alandaki uygulama için mevzuatları belirleyen “Fit for 55” paketleri ile şekillenmektedir.

Bu yaklaşım, ekonominin tüm sektörlerini kapsamlı bir biçimde ele almaktadır. Öngörülen dönüşümün temel uygulama alanları arasında “sürdürülebilir ulaşım politikaları”, “temiz enerji için ileri teknolojiler”, “sürdürülebilir, rekabetçi ve dayanıklı sanayi”, “tarladan sofraya, sağlıklı erişilebilir gıda”, “atıkların dönüşümü ve dögüsel ekonomi”, “gelecek için işler” sayılabilir. “Fit for 55” paketleri, örneğin AB sanayisini karbon yoğun sektörlerde ithalat rekabetine karşı koruma amaçlı tasarlanan Sınırdan Karbon Düzenlemesi Mekanizması (SKDM) gibi politika önerileri ile bir yandan küresel ticaretin AB iklim

hedefleri ile uyumlu olmasını sağlama, diğer yandan da özellikle AB'ye ihracatı yüksek ülkeler üzerinden dünya ticaret patikalarını etkileyebilecek politikaları hayata geçirmeyi hedeflemektedir. Bunun yanında, yine AB Emisyon Ticaret Sistemi'nin (AB-ETS) revize edilmesi ile karbon fiyatının geçerli olduğu sektörler genişletilerek AB sanayisini pek çok sektörde yeni temiz teknolojilere yönlendirme amacı taşımaktadır. Öte yandan, Yenilenebilir Enerji Direktifi (YED) çerçevesinde oluşturulan politikalar da AB'de enerji bağımsızlığını sağlamayı amaçlamakta ve özellikle Ukrayna Savaşı gibi jeopolitik krizlerin ardından yabancı fosil yakıtlara bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir. Bu başlıklar ve somut politika hedefleri altında AB'nin "AB Yeşil Mutabakatı" ile bir yapısal dönüşüm ve büyüme perspektifi sunmaya çalıştığı tespitini bir kez daha vurgulamak gerek.

Covid-19 pandemisinin yarattığı belirsizlik ortamı, özellikle bu dönemde Çin'in de dâhil olduğu küresel tedarik (katma değer) zincirlerinde bozulmanın yol açtığı arz problemleri, bağlantılı olarak merkez ekonomilerde yükselen enflasyon oranları, özellikle Rusya-Ukrayna savaşının etkisi ile kritik hale gelen enerji ve gıda güvenliği sorunları, bu dönemde "yeşil yapısal dönüşüm"ü besleyen faktörler olarak tanımlanabilir. Özellikle enerji ve sanayinin dönüşümünün temel bileşenleri arasında yer alan rüzgâr/güneş santral ve panel teknolojileri, batarya/depolama teknolojileri, elektrikli araçlar için büyük öneme sahip kritik minerallere sahip ülkelerin aldığı ticaret önlemleri de bu dönüşümün temel belirleyicileri/kısıtları arasında sayılıyor. En önemlisi Çin ekonomisinin, özellikle yenilenebilir enerji, ileri teknolojiyi temiz sanayi ve dijitalleşme alanlarındaki etkisinin artması sonucunda ise "yeniden sanayileşme" ve "sanayi politikaları" da tüm bu "yeşil dönüşüm"ün merkezini belirliyor. Bu dönüşüm temel olarak ABD'de IRA, AB'de ise Yeşil Sanayi Planı (*Green Industrial Plan*) ve Net Sıfır Sanayi Programı (*Net-Zero Industrial Act*) ile yürütülüyor. Örneğin ABD'de IRA çerçevesinde ortaya konan politikalar (güneş ve rüzgâr teknolojileri, batarya teknolojileri, birleşik ısı ve elektrik sistemleri, mikro-tribün teknolojileri gibi alanlarda yatırım/üretim teşvikleri, enerji yoksul haneler için düzenlenmiş destekler) programın ilk yılında yaklaşık 615 milyar dolarlık özel yatırımı bu alanlara yönlendirmiş görünüyor. Bu toplamın 231 milyar dolarlık kısmı ise kritik yarı iletken teknolojileri ile elektrikli araçlar sektörlerine yönelmiş durumda. ABD ve AB merkezli, iklim değişikliği başta olmak üzere "çoklu krizler"e cevap olarak tasarlanmış görünen ve hayata geçirilen politikalar ile bu ekonomiler için büyük ölçüde yeni büyüme, yatırım ve birikim dinamikleri belirlemektedir.¹⁵

Topyekûn ve merkezinde yeni sanayi ve ticaret politikalarının yer aldığı bu yeni düzen, bir yandan çevre ekonomiler için de tam da neoliberal dönemde uzun süredir “unutulmuş” olan “yapısal dönüşüm”, “sanayi politikaları” ve “devletin rolü” tartışmalarına yeniden dönüş için bir yeni tartışma olanağı yaratmış olabilir mi? Zira örneğin AB’de özellikle ABD ve Çin’in rekabetçi baskısı altında bu yeni politika dönemi neredeyse 1960-70’lerin kalkınmacı politika ve söylemlerini hatırlatır bir şekilde tartışılmaktadır. Bu güçlü eğilimin ABD’de de yeni Trump yönetimi tarafından benimseneceğinin işaretlerini neredeyse her gün açıklanan yeni politikalar ile takip edebiliyoruz. “Evde sanayi dönüşümünü gerçekleştirme”, “teknolojik bağımsızlık için yatırım”, “yeni teknolojilerde ithalat bağımlılığından kurtulma”, “stratejik bağımsızlık” ve “aktif sanayi politikalarının önemi” gibi söylemler ile belirlenen bu dönem, son 40 yılı şekillendiren liberal politikaların sonunun gelip gelmediği tartışmalarını da beraberinde getiriyor. Karşılaştırmalı üstünlüklere bağlı serbest ticaret, mülkiyet hakları, kamuda mali disiplin gibi bileşenlerin farklı coğrafyalarda artık geçerli olmadığını tespit etmek mümkün. Diğer yandan merkez ekonomiler için, özellikle küresel katma değer (tedarik) zincirlerinin coğrafi olarak daraldığı ve ülke-içine çekildiği, yatırım, teknoloji, ticaret politikalarının da “küresel rekabet” için stratejik yaklaşımlar ile şekillendiği bir döneme girdiğimiz tespiti yapmak da önemli. Bu jeo-stratejik politika dönemi, iklim değişikliği karşısında atılacak adımların en önemli gereksinimi olan küresel iş birliği ve çok taraflılıktan da uzaklaşmak anlamına geliyor aynı zamanda.¹⁶

Sonuç Yerine

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız şekilde, küresel ekonomik ve jeopolitik manzara, ABD, AB ve Çin tarafından uygulanan önemli politika müdahaleleriyle yeniden şekillenmektedir ve bu süreç, iklim politikaları, uluslararası ticaret ve küresel sanayi rekabetçiliği üzerinde geniş kapsamlı sonuçlar doğurmaktadır. Merkez ülkeler ve Çin’de uygulanmaya başlanan politikalar ile hayata geçirilen bu dönüşüm, birçok açıdan geri dönülmesi iktisaden desteklenemeyecek yatırım dinamiklerine yol açmıştır. Bununla birlikte varılan noktada küresel ekonomi için önemli belirsizlikler içeren bu politikalar ile şekillenecek olan “yeni ekonomik düzen”, Türkiye gibi çevre ekonomiler için ne ifade etmektedir?

Kuşkusuz ortaya çıkan tablo, önümüzdeki dönemde küresel ekonominin Türkiye’nin de içinde yer aldığı çevre ekonomileri için yeni zorluklar ile tanımlanacak bir tablo olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin ihracatının önemli bir bölümünü AB’ye gerçekleştiren Türkiye’nin temel ihracatçı sektörleri ve

sanayii, AB Yeşil Mutabakatı kapsamında getirilen düzenleyici çerçevelere, özellikle de SKDM gibi uygulamalardan giderek artan oranda etkilenecektir. Bu durum, özellikle karbon yoğun ihracatçı sektörler ile bağlantılı olan diğer imalat sanayii sektörleri için önemli uyum maliyetleri doğuracaktır. Öte yandan, sürekli değişim gösteren ve küresel düzeyde kısa ve orta-uzun vadede önemli belirsizliklere yol açan jeopolitik dengeler, Çin'in iklim değişikliği ve yeni yeşil teknolojiler açılarından kritik sektörlerde küresel tedarik zincirlerindeki stratejik konumlanması, Türkiye gibi ülkelerin büyüme, birikim ve ticaret politikalarını yeniden şekillendirmesini zorunlu kılmaktadır.

Burada tartışmaya açılması gereken konulardan biri, başta iklim değişikliğinin etkileri olmak üzere karşı karşıya kalınan çok boyutlu sorunların, gelişmiş ülkelerin politika çerçevelerinden farklı ve özel koşullarda ele alınması gerekliliği olarak düşünülebilir. Nitekim bu ülke grupları için “yapısal dönüşüm”, “sanayi politikaları” ya da “yeşil dönüşüm” programları, basitçe bir “destek/vergi” mekanizmaları ile düzenlenebilecek, “teknoloji ve inovasyon politikaları” olarak belirlenmekten uzaktır. Türkiye gibi ülkelerde farklı iklim ve sosyo-ekonomik zorluklar karşısında dirençli ve uyum sağlayabilen yapılar inşa etmek için ortaya konması gereken dönüşüm programları, altyapı, dönüşüm için uluslararası finansmana erişim, sosyal politikalar, gelirin korunması, ticaret ve döviz kuru politikaları gibi alanları içeren kapsamlı ulusal/bölgesel programlara dönüşme ihtiyacını vurgulamaktadır. Türkiye ekonomisi özelinde, iklim krizi ve çok boyutlu sorunlar karşısında küresel ekonomik ve toplumsal düzen yeniden şekillenirken bu gelişmelerin dışında kalmak, bu dönemde ülkenin içinden geçtiği yapısal krizin boyutlarını ve etkilerini güçlendirmek anlamına gelecektir.

DİPNOTLAR

- 1 Bu makaleyi kaleme almam için cesaretlendiren Pınar Bedirhanoğlu'na ve makaleye eleştirileri ile katkıda bulunan iki hakeme teşekkür ederim.
- 2 Çoklu kriz (*polycrisis*) kavramı, ekonomik istikrarsızlık, iklim değişikliği, toplum sağlığı ve jeopolitik çatışmalar gibi birden fazla krizin aynı anda ortaya çıkıp birbirleriyle etkileşime girerek toplam etkilerini artırdığı durumları tanımlamak üzere kullanılan güncel bir kavramdır. Kavram ilk olarak Fransız teorisyenler Edgar Molin ve Anne Brigitte Kern (1999) tarafından kullanılmıştır. Son dönemde ABD'li tarihçi Adam Tooze (2023) tarafından yeniden gündeme getirilmesi ile birlikte bu terim, özellikle 2008-9 sonrası küresel zorluklar bağlamında daha yaygın halde kullanılmaya

başlanmıştır. Bu kavram çerçevesinde küresel siyasi-ekonomik düzene ilişkin öngörü içeren bir değerlendirme için bakınız, Özel (2022).

- 3 Dünya Bankası Küresel Ekonomik Görünüm Raporu'na <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>, IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'na da <https://www.imf.org/en/Publications/WEO> bağlantılarından erişilebilir.
- 4 Şekilde dalgalanmaların etkisi haricinde uzun dönemli eğilimleri göstermek üzere her on yıllık dönem için ortalama büyüme oranları yatay çizgiler ile gösterilmiştir.
- 5 <https://www.theguardian.com/environment/2025/jan/10/world-temperature-in-2024-exceeded-15c-for-first-time>
- 6 <https://www.un.org/en/climatechange/net-zero-coalition>. Net Sıfır salım hedefi genel olarak ülkelerin sorumlu oldukları karbon salımlarını mutlak sıfır düzeyi olmasa da oldukça düşük bir seviyeye indirmelerini öngörüyor. Böylece doğal yutaklar ve diğer karbon uzaklaştırma teknolojilerinin 'negatif' katkıları ile atmosfere 'net' olarak sıfır karbon salımı öngören bir hedef olarak tanımlanıyor.
- 7 Bakınız, Gallagher vd. (2023). İklim değişikliğinin küresel düzeyde eşitsiz ekonomik etkileri konusunda ayrıca bakınız, IMF (2017), Bölüm 3.
- 8 Metnin tamamına https://neweconomics.org/uploads/files/8f737ea195fe56db2f_xbm6ihwb1.pdf adresinden erişilebilir.
- 9 Bu dönemde İngiltere'de *New Economics Foundation* tarafından tartışmaya açılan "Yeni Yeşil Mutabakat" ve Roosevelt'in 1933-38 dönemi için uygulamaya koyduğu "Yeni Mutabakat" politikalarının karşılaştırmalı değerlendirmesi için bakınız, Luke (2009) ve Brown vd. (2023).
- 10 <https://labourlist.org/2019/11/the-complete-guide-to-labours-2019-manifesto/>
- 11 <https://www.markey.senate.gov/download/green-new-deal-resolution>
- 12 Bu konuda detaylı bir karşılaştırma ve tartışma için bakınız Green (2024).

- 13 IRA'nın detaylarına <https://www.irs.gov/inflation-reduction-act-of-2022> adresinden ulaşılabilir.
- 14 https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
- 15 Bununla birlikte gerek ABD'de IRA gerekse AB'de AB Yeşil Mutabakatı çerçevesinde hayata geçirilen politikaların 2008-9 küresel krizi sonrasında önemli bir gündem yaratan “yeni yeşil mutabakat” tartışmalarından önemli ölçüde beslenmekle birlikte bu tartışmaları büyük ölçüde “ana-akımlaştırdığı” tespitini de yapmak gerekiyor. Bu ana-akımlaşma ve ilk dönem, taban hareketi olarak şekillenen ve büyük ölçüde (fosil yakıtlara dayalı) kapitalist sistem eleştirisi ile birlikte, özellikle ABD ve İngiltere’de temel haklar üzerinden tasarlanan tartışma/politika çerçevesi, IRA ama özellikle AB Yeşil Mutabakatı’nda yerini özel sektör öncülüğünde ve kamu politikaları ile desteklenmiş ve piyasa dinamikleri içerisinde çözümlenen yeniden yapılanma politikalarına bırakmış görünüyor.
- 16 Nitekim ABD’de yeni Trump yönetiminin göreve geldiği günlerde Paris Anlaşması’ndan çekilmesi, bunun yanında Biden döneminin iklim politikalarından geri döneceğinin açıklanması, fosil yakıt sektörüne yönelik desteklerin sağlanacağına işaretlerinin verilmesi gibi gelişmeler küresel iklim politikası tartışmaları açısından yeni belirsizliklerin ana maddelerini oluşturuyor.

KAYNAKÇA

- Aşıcı, A., & Bünül. Z. (2012). “Green New Deal: A Green Way out of the Crisis?”, *Environmental Policy and Governance*, 22, 295–306.
- Barbier, E. B. (2010). *A Global Green New Deal: Rethinking the Economic Recovery*. Cambridge University Press.
- Bloomfield, J. & Steward, F. (2020). “The Politics of the Green New Deal”, *The Political Quarterly*, 91(4), 770–779.
- Brown, D. Brisbois, M. Lacey-Barnacle, M. T. Foxon, M. Copeland, C. Mininni, G. (2023). “The Green New Deal: Historical Insights and Local Prospects in the United Kingdom (UK)”, *Ecological Economics*, Volume 205.

Eastin, J. (2018). Climate Change and Gender Equality in Developing States, *World Development*, Vol. 107.

Gallagher, K. P. Bhandary, R. R. Ray, R. and Ramos, L. (2023). “Reforming Bretton Woods institutions to achieve climate change and development goals”, *One Earth*, 6 (10).

Green, F. (2024). Green New Deals in comparative perspective. *WIREs Climate Change*, 15(4), e885. <https://doi.org/10.1002/wcc.885>

Hamann, M. Berry, K. Chaigneau, T. Curry, T. Heilmayr, R. Henriksson, P.J.G. Hentati-Sundberg, J. . Jina, A. Lindkvist, E. Lopez-Maldonado, Y. Nieminen, E. Piaggio, M. Qiu, J. Rocha, J.C. Schill, C. Shepon, A. Tilman, A.R. van den Bijgaart, I. & Wu, T. (2018). “Inequality and the Biosphere”, *Annual Review of Environment and Resources*, Vol. 43, 61-68.

IMF (2017), World Economic Outlook, Bölüm 3.

Kapoor, S. & Oksnes, L. (2011). “Funding the Green New Deal: Building a Green Financial System”, Green European Foundation Green New Deal Series 6. GEF: Brussels

Kim, S. Y. & Thurbon, E. (2015). “Developmental Environmentalism: Explaining South Korea’s Ambitious Pursuit of Green Growth”, *Politics and Society*, 43(2), 213–240.

Luke, N. (2021). “Ecological Contradictions of Labour’s Green New Deal”, Working Paper, No. 152/2021, Hochschule für Wirtschaft und Recht Berlin, Institute for International Political Economy (IPE), Berlin.

Özel, I. (2023). “Çoklu Kriz, Tıkanma ve Olası Dönüşümler Çağı”, T24 Yıllık 2023, s. 130-3.

Pettifor, A. (2019). *The Case for the Green New Deal*. Verso.

Thurbon, E. & Mathews, J.A. (2022). “The Korean Way towards Green Growth”. East Asia Forum <https://www.eastasiaforum.org/2022/01/04/the-korean-way-towards-green-growth/>

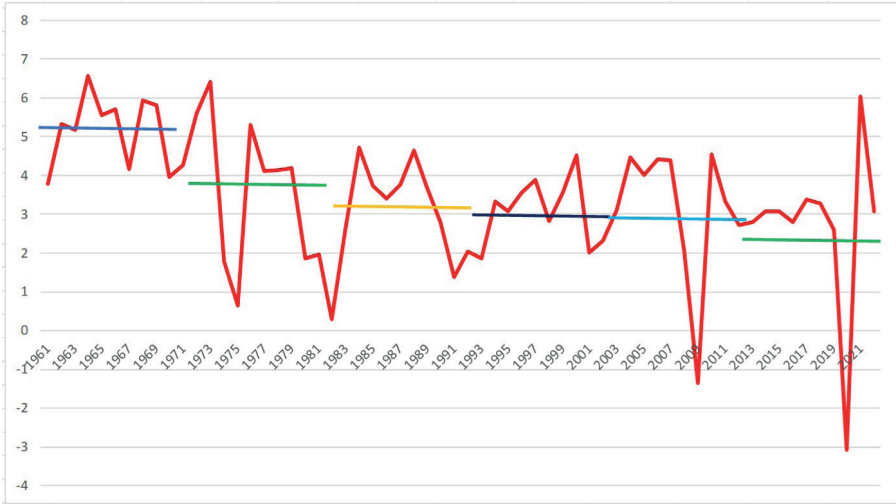
Tooze, A. (2023) “The Last Dystopia: Historicizing the Anthropocene Debate in a Multipolar Age: Lecture II – Polycrisis”, <https://uchv.princeton.edu/events/tanner-lectures-human-values-adam-tooze-columbia-university-last-dystopia-historicizing-0#:~:text=adam%20tooze>

UNEP. (2009). 19 Global Green New Deal: Policy brief. <https://www.unep.org/resources/report/global-green-new-deal-policy-brief-march-2009>

Zahnow, R. Yousefnia, A. R. Hassankhani, M., & Cheshmehzangi, A. (2025). “Climate Change Inequalities: A Systematic Review of Disparities in Access to Mitigation and Adaptation Measures”, *Environmental Science & Policy*, Vol. 165.

Şekiller

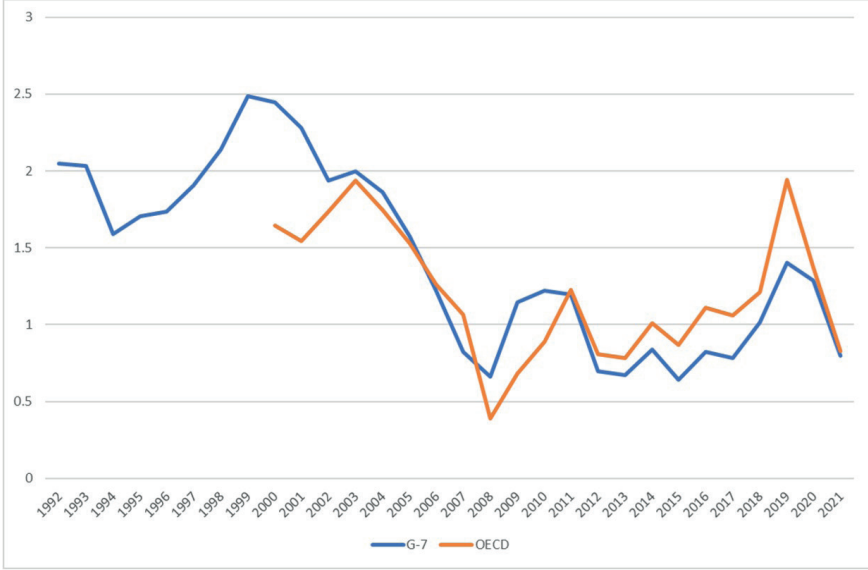
Şekil 1. Küresel GSYİH Reel Büyüme Oranı, % (1960-2023)

Kaynak: Dünya Bankası, *World Development Indicators* veri tabanından yazarın kendi hesaplamaları

<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Şekil 2. Emek üretkeliği artış hızı, G-7 ve OECD, 3-yıllık hareketli ortalama (%), 1990-2022

Kaynak: OECD veri tabanından yazarın kendi hesaplamaları

<https://www.oecd.org/en/data/indicators/labour-productivity-and-utilisation.html>